

Hur påverkar strängare straff risken för kriminalitet och andra utfall?

nr 4 2022 årgång 50

Ett vanligt argument för strängare straff är att de avskräcker från brottslighet. Samtidigt är det möjligt att de intagna begår fler brott till följd av stigmatisering och nya kriminella kontakter. Det är dock svårt att studera hur brottslighet påverkas eftersom individer som får olika straff inte är fullt jämförbara. Här belyser vi forskning som adresserar detta problem. Vi lägger särskild vikt vid att beskriva nya svenska studier. Det går inte att se en övergripande stor avskräckande effekt men i den mån effekten finns är den större för redan tidigare dömda. Ett mönster är att fängelsestraff tycks försämra dömda individers framtida socioekonomiska utfall.

Under de senaste åren har skärpta straff som ett sätt att komma till rätta med kriminaliteten diskuterats flitigt. Ofta har denna debatt haft som utgångspunkt den organiserade brottsligheten. Som exempel kan nämnas skärpta straff för synnerligen grovt narkotikabrott (2016), allvarliga våldsbrott och återfall (2017), explosiva varor (2017), grovt vapenbrott (2018), mord (2020) och minskad straffrabatt för unga (2022). Förespråkare av skärpta straff argumenterar ofta för att hårda straff avskräcker från kriminalitet. Motståndarna brukar hävda att hårda straff riskerar att leda till ökad kriminalitet genom större utsatthet. Ekonomisk teori visar att stränga straff kan avskräcka från kriminalitet genom att öka alternativkostnaden av att begå brott (Becker 1968). Det är också möjligt att den direkta upplevelsen av att avtjäna ett straff leder till en minskad risk att fortsätta begå brott eller att framgångsrika rehabiliteringsinsatser under den tid när straffet avtjänas också reducerar risken för fortsatt kriminalitet (Chalfin och McCrary 2017). Det är dock fullt tänkbart att skärpta straff, i synnerhet fängelsestraff, försämrar möjligheterna till återanpassning genom att human kapital deprecierar under tiden straffet avtjänas, att kriminella nätverk skapas i fängelset, eller att det stigma som ett fängelsestraff innebär har en avskräckande effekt på potentiella arbetsgivare (Dobbie m fl 2019). I slutändan är därför nettoeffekten av strängare straff en empirisk fråga som också har engagerat en stor litteratur inom kriminologi och, på senare tid, även inom nationalekonomi.

Syftet med denna artikel är att sammanfatta det aktuella kunskapsläget om straffens avskräckande effekter. Tidigare litteraturoversikter (t ex Nagin 2013; Priks 2015; Chalfin och McCrary 2017) är baserade främst på forskning som genomförts i andra länder, oftast USA. Det har historiskt sett funnits relativt få kvantitativa studier av dessa frågor i Sverige och de

**HANS GRÖN-
QVIST, SUSAN
NIKNAMI,
MÅRTEN PALME
OCH MIKAEL
PRIKS**

Hans Grönqvist är professor i nationalekonomi vid Linnéuniversitetet och IFAU. hans.gronqvist@lnu.se

Susan Niknami är forskare i nationalekonomi vid Stockholms universitet. susan.niknami@sofi.su.se

Mårten Palme är professor i nationalekonomi vid Stockholms universitet. marten.palme@ne.su.se

Mikael Priks är professor i nationalekonomi vid Stockholms universitet. mikael.priks@ne.su.se

Denna artikel sammanfattar delvis resultat från våra tidigare studier kring effekter av straff på individer (t ex Dobbie m fl 2019; Grenet m fl 2021; Priks 2015). Delar av texten baseras därför på dessa studier.

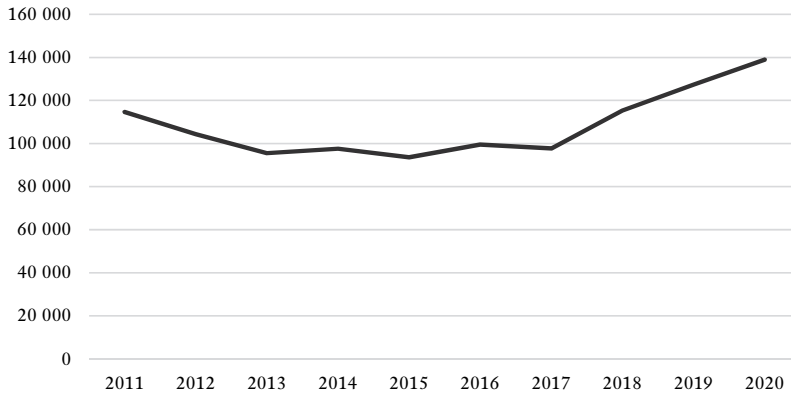
övriga nordiska länderna. Detta har delvis ändrats under senare år, mycket på grund av tillgången till unika registerbaserade data som inneburit att svensk brottsforskning numera kan sägas ligga i den internationella frontlinjen vad gäller vetenskaplig kvalitet. Detta är naturligtvis välkommet eftersom det inte alltid är uppenbart att slutsatser från internationella studier fullt ut gäller för den svenska kontexten. I denna artikel diskuterar vi nya svenska studier som inte har funnits med i tidigare litteraturgenomgångar. Vissa av dessa studier inte bara effekten på brottslighet, utan även andra utfall, främst arbetsmarknadsutfall, både för individerna själva och för deras familjemedlemmar.

Flera metodproblem gör det svårt att studera brott och straff. Samhället inför ofta strängare straff som en följd av ökad brottslighet (omvänd kausalitet) och fängelsestraff ges i större utsträckning till individer som redan har relativt sämre förutsättningar (utelämnade riskfaktorer). För att komma tillrätta med dessa problem används ibland olika typer av naturliga experiment, ofta i form av reformer av påföljdssystemet som skapar naturliga kontrollgrupper. Eftersom nationalekonomer har drivit utvecklingen av dessa metoder kommer vår framställning främst att handla om dessa studier. En växande skara kriminologer i Sverige har dock framgångsrikt använt sig av registerdata och kvantitativa metoder för att hantera dessa problem (t ex Bäckman m fl 2018 eller Sivertsson m fl 2021) och vi diskuterar även dessa studier.

I nästa avsnitt presenterar vi deskriptiv statistik kring användandet av fängelse som påföljd i det svenska rättsväsendet. Därefter diskuterar vi det teoretiska ramverk som brukar appliceras på denna typ av frågeställning. Detta följs av en sammanfattning av huvudresultaten i den befintliga forskningen där vi separerar mellan internationell forskning och studier som rör Sverige och övriga Norden. Vi avslutar med att återkoppla slutsatserna från denna genomgång till dess konsekvenser för den rättspolitik som förs i Sverige i dag.

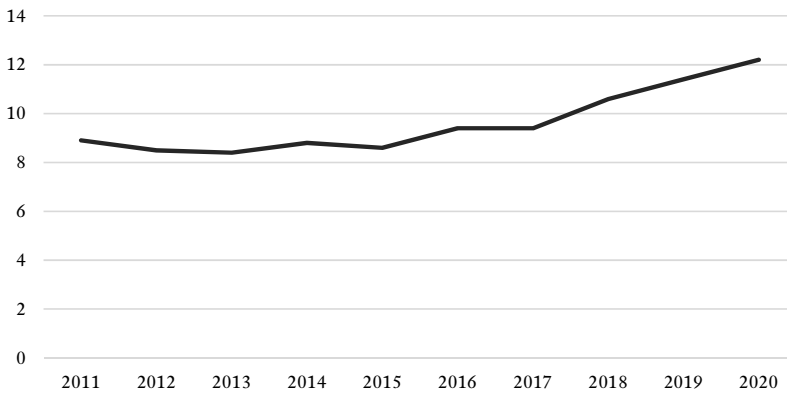
1. Beskrivande statistik över fängelsestraffet i Sverige

Som nämndes i inledningen har diskussionerna i den offentliga debatten det senaste decenniet kännetecknats av krav på hårdare straff och flera reformer har också införts som inneburit längre fängelsestraff. Figur 1 och 2 nedan illustrerar denna utveckling. Figur 1 visar den totala utdömda strafftiden mätt i månader. Detta brukar ofta kallas för ”straffmassan”. Vi kan se att straffmassan ökade med hela 39 procent (från omkring 100 000 månader till omkring 139 000 månader) mellan åren 2017 och 2020. Straffmassan påverkas både av längden på fängelsestraffet (den intensiva marginalen) och av hur många individer som faktiskt döms till fängelse (den extensiva marginalen). För att förstå vilken av dessa två storheter som driver utvecklingen visar figur 2 trenden i den genomsnittliga längden på fängelsestraffet. Vi ser här att den genomsnittliga strafflängden ökade från 9,4 månader

Figur 1
Totalt utdömd strafftid i Sverige mätt i antal månader fängelse

Källa: Brå (2021).

Figur 2
Totalt utdömd genomsnittlig strafftid i Sverige mätt i antal månader fängelse

Källa: Brå (2021).

2017 till 12,2 månader 2020, en ökning på 29,7 procent. Ökningen i straffmassan beror alltså inte främst på att fler personer döms till fängelse, utan på att längden på fängelsestraffen har ökat. Längden på fängelsestraffen i Sverige är dock relativt kort jämfört med många andra länder. Under 2020 utdömdes fängelse i totalt 11 400 domslut (Brå 2021). I 62 procent av fallen dömdes individen till en strafftid på högst 6 månader. Eftersom villkorlig frigivning sker efter två tredjedelar av avtjänat straff blir den faktiska tiden i fängelse dessutom kortare.

Vilka är det då som döms till fängelse? Tabell 1 visar egenproducerad statistik kring bakgrundsegenskaperna för personer som antingen dömdes till fängelse eller till andra påföljder i Sverige år 2016. Egenskaperna är mätta året före lagföringen för att undvika att de påverkats av själva straffet. För jämförbarhetens skull visar kolumn (3) egenskaperna för hela den svenska befolkningen i åldrarna 16–65. I kolumn (1) ser vi mycket tydligt att de per-

Tabell 1
Beskrivande statistik
för personer dömda
i tingsrätt år 2016
och övriga svenska
befolkningen 16–65

	Personer dömda till fängelse (1)	Personer dömda till andra påföljder (2)	Hela befolk- ningen (3)
Andel män (%)	90	81	51
Andel utrikes födda (%)	30	31	22
Genomsnittsålder	37	34	40
Andel med grundskoleutbildning (%)	51	44	17
Andel med gymnasieutbildning (%)	13	45	45
Andel med eftergymnasial utbildning (%)	7	11	38
Genomsnittlig arbetsinkomst (kr/år)	80 509	117 326	266 126
Andel sysselsatta (%)	28	40	73
Andel tidigare lagförda (%)	87	69	17
Antal observationer	7 495	37 873	6 261 070

Källa: Egna beräkningar baserat på mikrodata.

soner som dömdes till fängelse kommer från utsatta förhållanden. Endast 28 procent var sysselsatta, den genomsnittliga arbetsinkomsten var 80 609 kr, 51 procent hade endast klarat av grundskolan och hela 87 procent hade tidigare lagförts. Som kan utläsas av kolumn (2) kommer även personer som dömts till andra påföljder än fängelse från mer utsatta socioekonomiska förhållanden. Dock är kontrasten till övriga befolkningen (se kolumn 3) inte lika stor som för de personer som dömts till fängelse. Många av egenskaperna som listas i tabell 1 är också starkt förknippade med risken för kriminalitet. Just detta är också en viktig anledning till att studier som inte på ett adekvat sätt tar hänsyn till sådana riskfaktorer har svårt att särskilja dessa från effekten av fängelsestraffet i sig.

2. Teoretiskt ramverk

Insatser som leder till hårdare straff har en potentiell fördel att de kan verka avskräckande genom att höja den förväntade kostnaden av en brottslig handling.¹ Detta är ofta en utgångspunkt inom den nationalekonomiska teorin (t ex Becker 1968 eller Chalfin och McCrary 2017). Den förväntade kostnaden av ett brott inbegriper inte bara straffets hårdhet, utan även sannolikheten för att straffet säkert kommer att avtjänas, samt hur snabbt straffet implementeras. Teoretiska modeller visar att rationella individer reagera starkare på hårdare, säkrare och snabbare straff (Chalfin och McCrary 2017).

¹ Detta avsnitt bygger starkt på en tidigare beskrivning av det teoretiska ramverket av Priks (2015). Chalfin och McCrary (2017) ger också en utförlig beskrivning av de brottsekonomiska teorierna kring konsekvenserna av straff.

Den brottsekonomiska modellen antar alltså att individer agerar med full information om de förväntade kostnaderna och intäkterna av ett brott. Modellens antagande brukar framkalla viss kritik från kriminologer som ofta tonar ner betydelsen av den förväntade kostnaden av brottet och i stället menar man att tidigare erfarenheter i livet spelar en central roll (t ex Wikström m fl 2011). Det förefaller rimligt att vissa individer, av flera skäl, har en begränsad insikt i följderna av sitt beteende. Tidigare studier har exempelvis visat att individer som begår brott tenderar att placera större vikt vid de omedelbara intäkterna från brottet och mindre vikt vid de möjliga kostnaderna i termer av straff som ofta sker långt senare (t ex Åkerlund m fl 2016). Individer med ”myopiska” tidspreferenser, dvs de som är otåligare på kort sikt än på lång sikt, riskerar därför att inte fullt ut kunna förutse konsekvenserna av sitt beteende. Brott som begås under påverkan av alkohol och droger är också ett exempel på fall där individer knappast kan anses göra en fullständig intäkts- och kostnadskalkyl. Hur motvilliga individer är att ta risker har också visat sig samvariera med kriminellt beteende. Exempelvis, i en ny studie som experimentellt härleder riskpreferenser bland unga i Danmark visas att individer som är risktoleranta begår brott i mycket större utsträckning (Epper m fl 2022). Tydligheten i en reform har också betydelse (Chalfin och McCrary 2017). Exempelvis kan större förändringar i straffsatser som också uppmärksammas av media uppfattas tydligt av kriminella medan marginella förändringar av straffen, som inte uppmärksammas i media, kan vara mindre kända hos gruppen potentiella brottslingar. Den brottsekonomiska modellen kan trots dessa uppenbara starka antaganden om hur individer faktiskt betar sig ändå vara värdefull i synen på orsakerna bakom brottsligheten. Det är exempelvis rimligt att tro att individer som ägnar sig åt planlagda brott som fickstölder eller ekonomisk brottslighet är benägna att mer rationellt tänka igenom följderna av sitt agerande. Sammanfattningsvis är det rimligt att tänka sig en teori som är en kombination av dessa två ytterlighetsteorier där individer endast under vissa omständigheter och typer av brott bryr sig om den förväntade kostnaden av att begå ett brott.

Vilka är då mekanismerna genom vilka fängelsestraff kan tänkas påverka brottsligheten? En uppenbar konsekvens av fängelsestraff är att personer som tilldelats detta straff får svårt att begå brott (utanför fängelset) under tiden de är inlåsta. Detta brukar kallas för en inkapaciterings- eller inlåsnings-effekt. En annan tänkbar konsekvens är att individer blir avskräckta. En avskräckt potentiell förövare skulle kunna begå ett brott om han ville men väljer att inte göra det. Det är ofta svårt att skilja på dessa effekter i empiriska undersökningar. Avskräckning kan ske via olika kanaler och man brukar skilja på den verkan som bestraffningen har på den straffades benägenhet att begå nya brott efter en tid i fängelse, individualprevention, och den verkan som bestraffningen har på allmänhetens benägenhet att begå brott, allmänprevention. Man kan exempelvis tänka sig att skärpta fängelsestraff har positiva allmänpreventiva effekter tack vare avskräckning

men negativa individualpreventiva effekter som en följd av försämrade möjligheter på arbetsmarknaden. Å andra sidan kan en potentiell fördel med fängelsestraff vara att samhället får möjlighet att rehabilitera kriminella under tiden de sitter i fängelse.

En annan möjlig konsekvens av fängelsestraff är att fängelsedömda personer får nya kontakter med brottslingar eller skaffar sig nya praktiska kunskaper om hur man begår brott (Bayer m fl 2009). Det är som tidigare nämnts även stigmatiserande att sitta i fängelse vilket kan försvåra de framtida möjligheterna på arbets- och bostadsmarknaden vilket i sin tur kan leda till både mer eller mindre brottslighet. Å ena sidan ökar detta kostnaden av att sitta i fängelse, vilket kan verka avskräckande. Å andra sidan gör det att intagna i fängelse som kommer ut har svårt att få arbete och därmed har högre risk att återfalla i brottslighet.

Som synes finns en rad olika hypoteser kring hur hårdare straff kan tänkas påverka brottsligheten men potentiellt även påverka andra utfall. Den sammantagna effekten på brottsligheten är dock en empirisk fråga vilken vi nu övergår till att diskutera.

3. Lärdomar från tidigare forskning

I det här avsnittet beskriver vi litteraturen som studerar huruvida fängelsestraff kan minska brottslighet, antingen genom en inkapaciteringseffekt eller genom en avskräckningseffekt. Vi börjar med belägg från internationella studier och går därefter igenom litteraturen från Sverige och de övriga nordiska länderna. Vårt fokus är återigen på studier som använder metoder som hanterar metodproblemen med omvänd kausalitet och utelämnade riskfaktorer.

Belägg från internationella studier

En växande litteratur använder slumpmässig (eller nära slumpmässig) variation i hur brottsmål tilldelas domare. I många fall visar det sig att domare skiljer sig avsevärt i hur benägna de är att döma till fängelse och hur långt fängelsestraffet blir. Om tilldelningen av mål till domare är slumpmässig är det möjligt att efterlikna en experimentsituation och på så sätt hantera problemet med utelämnade riskfaktorer. Ofta mäts strängheten med andelen mål där domaren tidigare har dömt till fängelse eller den genomsnittliga strafftiden för en given domare.

Aizer och Doyle (2015) använde denna ”exogena” variation i data för att studera effekter av ungdomsfängelser i Chicago och fann att det var ca 40 procent mer sannolikt att intagna i ungdomsfängelser senare i livet (vid 25 års ålder) fick fängelsestraff. Mueller-Smith (2015) använde data från Texas och utnyttjade den slumpmässiga fördelningen till olika arbetsenheter inom domstolar som exogen variation för om man blev dömd till fängelse. Han fann att tiden i fängelse ledde till färre mindre allvarliga brott (inkapaciteringseffekten) men fler allvarliga brott i framtiden. De fängelse-

dömnda hade även sämre utsikter på den framtida arbetsmarknaden. I en relaterad studie studerade Kling (2006) effekten av längre fängelsestraff på arbetsmarknadsutfall med data från Florida och Kalifornien. Resultaten visade huvudsakligen att en längre tid i fängelse inte försämrade utfallen på arbetsmarknaden. Abrams (2011) utnyttjade i stället det faktum att individer i den amerikanska delstaten Nevada slumpmässigt tilldelades olika advokater, som skilde sig systematiskt i kapaciteten att försvara sina klienter. Vissa fick på detta sätt slumpmässigt längre straff än andra. För korta straff fann Abrams att en skärpning av straffet minskade risken för återfall i brottslighet, men för längre straff var effekten den motsatta, dvs skärpta straff ökade risken för återfall.

En annan fråga som har studerats är ungdomsrabatter. Lee och McCrary (2022) utnyttjade det faktum att det amerikanska rättssystemet skiljer sig åt för individer som är under respektive över 18 år såtillvida att efter 18-årsdagen blir man dömd i en vanlig domstol, som normalt sett dömer ut betydligt hårdare straff. Detta skapar en kvasiexperimentell situation där man antar att individer som befinner sig precis under denna åldersgräns kommer ha egenskaper som är helt lika de individer som precis har fyllt 18 år. Den enda skillnaden mellan dessa båda grupper är alltså att den äldre döms i en vanlig domstol. Lee och McCrary fann signifikanta men mycket små avskräckande effekter av sådana skärpta fängelsestraff. Hjalmarsson (2009a) utnyttjade också denna åldersdiskontinuitet kombinerat med en enkätundersökning som ställde frågor om ungdomar känner till att risken för att få fängelsestraff ökar vid 18-årsdagen. Resultaten visade att den subjektiva sannolikheten för att få fängelsestraff ökade med i genomsnitt ca fem procent vid 18-årsdagen. Även om ungdomarna följaktligen upplevde en förändring i straffsatsen fann Hjalmarsson i princip inga allmänpreventiva effekter av de skärpta straff som uppstår vid 18-årsdagen. I en annan artikel av Hjalmarsson (2009b) studerades effekten av ungdomsfängelser i staten Washington. En individ fick ett fängelsestraff på minst 15 veckor om den tidigare brottsligheten var över en viss nivå. I annat fall dömdes individen till böter eller skyddstillsyn. Den statistiska analysen utgick från att individer precis under och över tröskelvärdet i genomsnitt är lika i termer av icke-observerbara egenskaper. Resultaten visade att individer som fick fängelsestraff hade ca 35 procent lägre sannolikhet att återfalla i brottslighet jämfört med individer som fick andra typer av mildare straff. Hjalmarsson fann följaktligen en tydlig individualpreventiv effekt av ungdomsfängelsestraff.

En rad studier analyserar även hur olika förändringar i påföljdssystemet som relaterar till strafflängden påverkar brott. Kessler and Levitt (1999) studerade den avskräckande effekten av en lag som förhöjde strafflängden för upprepad brottslighet, som lades till tidigare straff, i Kalifornien 1982. Detta innebar att det på kort sikt inte fanns någon inkapaciteringseffekt av lagförändringen. Om en effekt syns måste den följaktligen bero på en omedelbar allmänpreventiv effekt. Resultaten visade att brott minskade till följd av avskräckning. Abrams (2012) studerade höjningar i straffen för vapen-

brott vid många olika tillfällen i olika stater i USA. Han fann att vapenrån minskade med ca fem procent tre år efter det att den nya vapenlagen trädde i kraft. Resultatet påvisade därför att effekten på i alla fall tre års sikt var allmänpreventiv. Vollaard (2013) studerade en reform i Nederländerna som innebar att individer som blivit tagna för upprepad brottslighet i genomsnitt fick två års fängelse i stället för två månader. Vollaard fann att bostadsinbrott och bilstölder minskade med i genomsnitt 25 procent som en följd av reformen. Helland och Tabarrok (2007) analyserade hur individer påverkades av den så kallade *three strikes and you're out*-reformen i Kalifornien. Den innebar ett mycket hårt straff, minst 25 år i fängelse, vid det tredje tillfället man dömdes för en viss sorts brott (t ex mord, rån, drogförsäljning till minderårig, brott som leder till kroppsskada och inbrott i tätbebyggt område). Författarna jämförde individer som redan dömts två gånger för den här typen av brott, och därmed skulle få ett mycket långt fängelsestraff vid nästa tillfälle, med individer som endast dömts en gång. De visade att individer som redan hade blivit straffade två gånger begick 20 procent färre brott än de som hade en chans kvar. Iyengar (2008) studerade samma reform med ett annat datamaterial och fann även hon avskräckande effekter av reformen. Hon fann dock omfördelningseffekter, dvs att brottsligheten i närliggande stater ökade till följd av reformen.

Andra studier har analyserat effekterna på brott av slumpmässiga frigivningar av fångar. Drago m fl (2009) använde ett naturligt experiment där italienska fångar släpptes ut tre år i förtid med villkoret att de fick sitta av tiden de hade kvar på sitt straff utöver det nya straffet om de dömdes till fängelse igen. Beroende på hur mycket varje enskild fånge hade kvar på sitt ursprungliga straff genererade reformen därmed en slumpmässighet i längden på framtida straff. Resultaten visade att en extra månads straff minskade benägenheten att återfalla i brottslighet med drygt en procent. Samtidigt fann man att avskräckningseffekten minskade ju längre tid individen hade suttit i fängelse.² Buonanno och Raphael (2013) studerade frigivningar på nationell nivå genomförda i Italien under 2006 och Barbarino och Mastrobuoni (2014) under tiden 1962 till 1995. De fokuserade på att identifiera inkapaciteringseffekten eftersom avskräckningseffekten, om den fanns, skulle leda till minskad brottslighet och inkapaciteringseffekten till mer brottslighet. Dessa effekter har alltså motsatt verkan i de här naturliga experimenten och författarna kunde därför studera undre gränser för inkapaciteringseffekten. Buonanno och Raphael (2013) fann att frisläppta individer begick ca 15–45 brott, huvudsakligen stölder, per år när de inte var i fängelse och att effekten avtog med storleken på fängelsepopulationen. Barbarino och Mastrobuoni (2014) fann att en minskning av fängelsepopulationen med en procent ökade brottsligheten med 17–30 procent. Kuziemko (2013) studerade huruvida villkorlig frigivning påver-

² Notera att denna reform där fångar som redan avtjänar fängelsestraff släpps ut slumpmässigt inte är likvärdig med att ex ante annonsera ut kortare fängelsestraff och att det därför inte nödvändigtvis är så att den kan appliceras på sådana förhållanden.

kade återfallsförbrytelse. Studien baserades på data från delstaten Georgia i USA eftersom det där fanns diskontinuiteter i anvisningarna till kommitteerna som skötte frigivningarna. Kuziemko analyserade en reform under 1998 som gjorde att 90 procent av de fängelsedömda i Georgia som dömdes för vissa brott fick sitta av hela strafflängden utan möjlighet till villkorlig frigivning. Jämfört med individer som hade möjlighet till villkorlig frigivning var individerna i denna grupp mer benägna att begå brott när de blev utsläppta.

Slutligen, i en ny studie av Dobbie m fl (2018) undersöks hur häktning i det amerikanska rättsväsendet påverkar de tilltalade. Studien använder slumpmässig tilldelning av domare som skiljer sig med avseende på deras benägenhet att acceptera borgen. Denna studie är den första som på ett trovärdigt sätt visar att häktning i denna kontext inte påverkar den framtida risken för kriminalitet men däremot att individernas arbetsmarknadsutfall försämrats.

Studier baserade på data från Sverige och övriga Norden

Bara under de senaste åren har flera studier tillkommit som specifikt undersöker den svenska och nordiska kontexten. Dobbie m fl (2019) använder det faktum att mål lottas till tingsrättsrotlar, vilket är arbetsenheter med en domare som ledare. Studien finner stora skillnader mellan dessa rotlar i benägenheten att döma till fängelsestraff och utnyttjar detta för att studera effekter av fängelsedomar. Denna studie skiljer sig från många andra studier då fler utfall än bara benägenheten att begå brott studeras och även effekter för barnen studeras. Totalt studeras drygt 40 000 barn i åldrarna 3–14 vars föräldrar åtalas och döms till fängelse under åren 1997–2004. Gruppen jämförs med ca 130 000 barn där föräldern åtalats och dömts för liknande brott men där påföljden inte blivit fängelse. Studien finner ingen signifikant effekt av fängelsestraff på risken för återfall varken i gruppen föräldrar eller i hela befolkningen (föräldrar + icke-föräldrar). Fängelse leder dock till sämre arbetsmarknadsutfall för de som dömts, mätt i termer av arbetsinkomster och sysselsättning. För barnen finner studien att föräldrarnas fängelsestraff försämrar betygen i skolan, arbetsmarknadsutfallet i vuxen ålder samt leder till en ökad risk för att själva lagföras. Barn i de socioekonomiskt mest utsatta familjerna drabbades hårdast. Majoriteten av föräldrarna var åtalade för en typ av brott som ibland leder till fängelse, ibland inte. De som dömdes till fängelse fick ett relativt sett kort fängelsestraff. Effekterna ska därför inte generaliseras till barn vars föräldrar begått grova brott och dömts till långa fängelsestraff.

Resultaten i studien ovan är i linje med vad andra kvantitativa studier har funnit för den svenska kontexten. Bäckman m fl (2018) jämför arbetsinkomsterna före och efter fängelsevistelse hos 107 337 svenska män med hjälp av longitudinella data. Resultaten redovisar små negativa effekter i hela urvalet men större negativa effekter för individer som hade arbete före fängelsevistelsen. Sivertsson m fl (2021) undersöker också effekten av

fängelsedomar på barns utfall. Författarna jämför syskon inom familjer där vissa barn ännu var ofödda när föräldern dömdes till fängelse medan andra barn redan var födda och därför exponerades för föräldrarnas fängelsestraff. Metoden gör det möjligt att ta hänsyn till permanenta skillnader i icke-observerbara egenskaper i familj och uppväxtmiljö. Resultaten visar att pojkar men inte flickor som exponerades för en förälders fängelsestraff löpte en ökad risk att själva bli lagförda.³

Även om resultaten i Dobbie m fl (2019) liknar resultat i internationella studier som undersöker effekterna av fängelsedomar med samma typ av metod (t ex Mueller-Smith 2015 och Aizer och Doyle 2015) finner Bhueller m fl (2020) resultat som delvis pekar i en annan riktning för Norge. Bhueller m fl finner att fängelsestraff minskar risken för att återfalla i kriminalitet. Denna effekt är i huvudsak koncentrerad bland individer som inte arbetade före fängelsedom. Individer som arbetade före fängelsedom fick däremot försämrade utfall. Författarna förklarar detta resultat med att de individer som dömdes till fängelse och som saknade arbete i större utsträckning tog del av arbetsmarknadsprogram vilket förbättrade deras möjligheter på arbetsmarknaden. Precis som Mueller-Smith (2015) visar denna studie att inkapaciteringsmekanismen leder till en reduktion i risken för kriminalitet under den tid som individerna sitter i fängelse.

Pettersson-Lidbom m fl (2020) undersöker med svenska data om milda fängelsestraff påverkar risken att återfalla i brottslighet. Studien utnyttjar en diskontinuitet i alkoholhalten i utandningsluften där värden över en viss gräns kraftigt ökar risken att individer döms till fängelse, ofta i öppen anstalt i en månad men ibland avtjänas fängelsestraffet med fotboja i hemmet. Dessa individer jämförs i studien med de personer som hade en alkoholhalt precis under denna gräns vilka i stället oftast döms till villkorligt straff och böter. Resultaten visar att individer som döms till fängelsestraff begår färre brott i framtiden än individer som döms till villkorlig dom eller skyddstillsyn. Det gäller för trafikrelaterade brott såväl som våldsbrott och narkotikarelaterade brott.

I Sverige tillämpas sedan lång tid tillbaka åldersrabatter i straffsystemet vid alla födelsedagar från 16 till 21 år.⁴ Palme m fl (2020) studerar huruvida individers brottslighet påverkas av de olika straffen vid dessa födelsedagar genom att använda registerdata för alla svenskfödda mellan 1973 och 1989. Resultaten visar en omallokering av brott från veckan efter födelsedagen till veckan före. De visar också små långsiktiga avskräckande effekter av hårdare straff.

En annan studie i svensk kontext är Hjalmarsson och Lindquist (2022) som undersöker två reformer som ökade andelen strafftid i fängelse från

³ Värt att notera är att resultaten i denna studie troligen underskattar den sanna effektstorleken eftersom ofödda syskon i viss utsträckning också kommer påverkas av föräldrarnas straff även om detta sker mer indirekt genom förändringar i beteende på längre sikt. Dessutom är det rimligt att tro att yngre syskon tar efter äldre syskon som engagerar sig i kriminalitet. Detta riskerar också att leda till att den faktiska effekten är större än den som författarna skattar.

⁴ Straffrabatten för unga vid allvarlig brottslighet togs bort i januari 2022.

halva tiden till två tredjedelar (resten av strafftiden är villkorlig frigivning). Som närmare redovisas i en annan artikel i detta nummer av *Ekonomisk Debatt* finner studien att exponering för denna reform förbättrade hälsan för vissa grupper av individer via bättre tillgång till sjukvård i fängelset. Exponering för reformen minskade också risken för att återfalla i kriminalitet samt ledde till tillfälligt förbättrade arbetsmarknadsutfall.

Studier av fotboja som ett substitut till fängelse

De senaste åren har det vuxit fram ytterligare en litteratur som är relevant för att förstå konsekvenserna av fängelsestraff, nämligen den som behandlar användandet av fotboja. Gemensamt för dessa studier är att samtliga studier på detta område finner att användandet av fotboja minskar risken för återfall och effekterna är ofta stora. Tella och Schargrotsky (2013) använder slumpmässig tilldelning av mål till domare i Argentina som skiljer sig i benägenheten att döma till fotboja. Resultaten visar att fotboja minskar risken att återfalla i brott med upp till 48 procent. Henneguëlle m fl (2016) instrumenterar för användandet av fotboja med en reform som introducerade möjligheten att använda fotboja i olika franska regioner. Resultaten visar att fotboja minskar återfallsrisken på fem års sikt med omkring tio procent.

Två studier är särskilt relevanta eftersom de undersöker kontexter där fotboja ses som ett komplett substitut till fängelse. Båda dessa studier undersöker reformer där hela fängelsetiden ersätts med fotboja, inte endast delar av tiden, och där endast fängelse (inte villkorlig dom) finns som alternativ till fotboja. Därmed blir det möjligt att tolka resultaten som effekter av att bli dömd till fängelse men i stället avtjäna straffet i hemmet. Williams och Weatherburn (2020) studerar mål som slumpmässigt tilldelas domare i Australien som skiljer sig i benägenheten att döma till fotboja. Resultaten visar att fotboja minskar risken att återfalla i brott med 28 procent. Grenet m fl (2021) undersöker effekterna av en reform i Sverige 1997 där individer som dömts till upp till tre månaders fängelse fick möjligheten att ansöka om fotboja för att i stället avtjäna straffet i hemmet. Endast ett fåtal individer var undantagna denna möjlighet (t ex personer dömda för hemfridsbrott). Konsekvensen blev att majoriteten av de personer som dömts till kortare fängelsestraff ansökte om och beviljades fotboja och antalet individer som dömdes till kortare fängelsestraff minskade således med 38 procent. Genom att jämföra förändringen i utfall för individer som dömts till fängelse i upp till tre månader med individer som dömts till fängelse fyra till sex månader visar studien stora positiva effekter på individernas arbetsmarknadsutfall. Studien finner även signifikanta negativa effekter på risken för återfall men inga signifikanta effekter återfinns för familjemedlemmarnas utfall.

Fotboja är ett kostnadseffektivt substitut till fängelse där kostnaden per dag har uppskattats vara omkring tio procent av den för fängelse. Resultaten i Grenet m fl visar att de positiva effekterna av fotboja enbart på arbetssinkomsterna innebär att samhällsnyttan av fotboja är mellan sex och nio gånger högre än de direkta besparingarna som görs av fotboja.

4. Avslutande kommentarer

Sverige har de senaste åren i avskräckande syfte infört flera nya reformer som inneburit längre fängelsestraff. Det är dock oklart hur dessa reformer kommer att påverka brottsligheten. Som framgår av artikeln finns det starka skäl att tro att strängare fängelsestraff leder till minskad kriminalitet på kort sikt genom att inkapacitera brottslingar. På längre sikt är det inte lika klart. Som vi har sett är det svårt att studera hur brottslighet påverkas av straff eftersom individer som får olika straff ofta inte är jämförbara. Även de studier som använder kvasiexperimentella metoder för att hantera detta problem ger inte några entydiga svar. Vissa studier visar att hårdare straff minskar brottslighet medan andra studier visar resultat i motsatt riktning. Vår genomgång tyder dock på att effekterna av skärpta straff verkar bero på vilken grupp av individer som studeras. Generellt sett visar forskningen att straff har en relativt liten allmän avskräckande effekt men att effekten är något större för tidigare dömda.

Ett intressant resultat i den nya litteraturen som undersöker effekter av fotboja, både i Sverige och i andra länder, är att även korta fängelsestraff, som ges till den mest positivt selekterade gruppen av personer som döms till fängelse, leder till en ökad risk för kriminalitet. Det förefaller rimligt att denna grupp är bättre förankrad på arbetsmarknaden, vilket ger en högre förväntad alternativkostnad av att begå brott och starkare svar på straff.

Ett något tydligare mönster som framgår av denna genomgång är att både internationella och svenska studier visar att fängelsestraff försämrar möjligheterna på arbetsmarknaden för de dömda individerna. Särskilt tydligt tycks detta mönster vara i den svenska kontexten där de flesta studier finner att fängelsestraff inte bara försämrar individernas möjligheter på arbetsmarknaden utan även kan leda till sämre utfall för familjemedlemmarna.

Mycket tyder också på att individer svarar starkast på de incitament som både är direkta och uppenbara. I Sverige har försök pågått med ”snabba” lagföringar vilket innebär att polisen samarbetar med åklagare och andra myndigheter för att korta tiden från anmälan till fällande dom och avtjänat straff. Det finns för närvarande få studier kring denna politik som internationellt sett kallas för *swift and certain* och ingen studie har använt trovärdiga metoder för att hantera utelämnade riskfaktorer. I Sverige arbetar myndigheterna framför allt med denna metod med avseende på ungdomsbrott. Det förefaller utifrån teoretiska resonemang fullt rimligt att tro att straff som ska avtjänas snart skulle kunna ha en större avskräckande effekt än straff som ligger långt fram i tiden.

REFERENSER

Abrams, D S (2011), ”Building Criminal Capital vs Specific Deterrence: The Effect of Incarceration Length on Recidivism”, manuskript, University of Pennsylvania.

Abrams, D S (2012), ”Estimating the Deter-

rent Effect of Incarceration Using Sentencing Enhancement”, *American Economic Journal: Applied Economics*, vol 4, s 32–56.

Aizer, A och J J Doyle Jr (2015), ”Juvenile Incarceration, Human Capital, and Future

- Crime: Evidence from Randomly Assigned Judges”, *Quarterly Journal of Economics*, vol 130, s 759–804.
- Bayer, P, R Hjalmarsson och D Pozen (2009), ”Building Criminal Capital behind Bars: Peer Effects in Juvenile Corrections”, *Quarterly Journal of Economics*, vol 124, s 105–147.
- Barbarino, A och Mastrobuoni G (2014), ”The Incapacitation Effect of Incarceration: Evidence from Several Italian Collective Pardons”, *American Economic Journal: Economic Policy*, vol 6, s 1–37.
- Becker, G S (1968), ”Crime and Punishment: An Economic Approach”, *Journal of Political Economy*, vol 76, s 169–217.
- Bhueller, M, G B Dahl, K V Løken och M Mogstad (2020), ”Incarceration, Recidivism, and Employment”, *Journal of Political Economy*, vol 128, s 1269–1324.
- Buonanno, P och S Raphael (2013), ”Incarceration and Incapacitation: Evidence from the 2006 Italian Collective Pardon”, *American Economic Review*, vol 103, s 2437–2465.
- Brå (2021), ”Personer lagförda för brott – slutlig statistik”, Brottsförebyggande rådet, Stockholm.
- Bäckman, O, F Estrada och A Nilsson (2018), ”Locked up and Locked out? The Impact of Imprisonment on Labour Market Attachment”, *British Journal of Criminology*, vol 58, s 1044–1065.
- Chalfin, A och J McCrary (2017), ”Criminal Deterrence: A Review of the Literature”, *Journal of Economic Literature*, vol 55, s 5–48.
- Dobbie, W, J Goldin och C S Yang (2018), ”The Effects of Pre-Trial Detention on Conviction, Future Crime, and Employment: Evidence from Randomly Assigned Judges”, *American Economic Review*, vol 108, s 201–240.
- Dobbie, W, H Grönqvist, S Niknami, M Palme och M Priks (2019), ”The Intergenerational Effects of Parental Incarceration”, IFAU Working Paper 2019:24, Uppsala.
- Drago, F, G Roberto och P Vertova (2009), ”The Deterrent Effects of Prison: Evidence from a Natural Experiment”, *Journal of Political Economy*, vol 117, s 257–280.
- Epper, T m fl (2022), ”Preferences Predict Who Commits Crime among Young Men”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, Washington DC.
- Grenet, J, H Grönqvist och S Niknami (2021), ”The Effects of Electronic Monitoring on Offenders and Their Families”, manuskript, Stockholms universitet.
- Helland, E och A Tabarrok (2007), ”Does Three Strikes Deter? A Non-Parametric Estimation”, *Journal of Human Resources*, vol 22, s 309–330.
- Henneguelle, A, B Monnery och A Kensey (2016), ”Better at Home than in Prison? The Effects of Electronic Monitoring on Recidivism in France”, *The Journal of Law and Economics*, vol 59, s 629–667.
- Hjalmarsson, R (2009a), ”Crime and Expected Punishment: Changes in Perceptions at the Age of Criminal Majority”, *American Law and Economics Review*, vol 11, s 209–248.
- Hjalmarsson, R (2009b), ”Juvenile Jails: A Path to the Straight and Narrow or to the Hardened Criminality”, *Journal of Law and Economics*, vol 52, s 779–809.
- Hjalmarsson, R och M J Lindquist (2022), ”The Health Effects of Prison”, under utgivning i *American Economic Journal: Applied Economics*.
- Iyengar, R (2008), ”I Would Rather be Hanged for a Sheep than a Lamb: The Unintended Consequences of California Three-strikes Laws”, NBER Working Paper 13784.
- Kessler, D och SD Levitt (1999), ”Using Sentence Enhancements to Distinguish between Deterrence and Incapacitation”, *Journal of Law and Economics*, vol 42, s 343–364.
- Kling, J R (2006), ”Incarceration Length, Employment, and Earnings”, *American Economic Review*, vol 96, s 863–876.
- Kuziemko, I (2013), ”How Should Inmates be Released from Prison? An Assessment of Parole versus Fixed Sentence Regimes”, *Quarterly Journal of Economics*, vol 178, s 371–424.
- Lee, D S och J McCrary (2022), ”The Deterrence Effect of Prison: Dynamic Theory and Evidence”, under utgivning i *Advances in Econometrics*.
- Mueller-Smith, M (2015), ”The Criminal and Labor Market Impacts of Incarceration”, manuskript, University of Michigan.
- Nagin, D S (2013), ”Deterrence: A Review of the Evidence by a Criminologist for Economists”, *Annual Review of Economics*, vol 5, s 83–105.
- Palme, M, M Priks och B Tyrefors (2020), ”Youth Discounts in Sentencing and the Timing of Crimes: Empirical Evidence from Swedish Administrative Data”, manuskript, Nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Pettersson-Lidbom P, Priks M och Tyrefors B (2020), ”Do Mild Sentences Deter Crime? Evidence using a Regression-Discontinuity Design”, Manuskript, Nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Priks, M (2015), ”Verksamma insatser mot

brott? En ESO-rapport om orsak och verkan”, ESO-rapport 2015:4.

Sivertsson, F, C Carlsson och A Hohertz (2021), ”Is There a Long-Term Criminogenic Effect of the Exposure to a Paternal Conviction during Upbringing? An Analysis of Full Siblings Using Swedish Register Data”, *Journal of Quantitative Criminology*, doi:10.1007/s10940-021-09529-2.

Tella, R och E Schargrodsky (2013), ”Criminal Recidivism after Prison and Electronic Monitoring”, *Journal of Political Economy*, vol 121, s 28–73.

Vollard, B (2013), ”Preventing Crime

through Selective Incapacitation”, *Economic Journal*, vol 123, s 262–284.

Wikström, P-O H, A Tseloni och D Karlis (2011), ”Do People Comply with the Law Because They Fear Getting Caught?”, *European Journal of Criminology*, vol 8, s 401–420.

Williams, J och D Weatherburn (2022), ”Can Electronic Monitoring Reduce Reoffending?”, *Review of Economics and Statistics*, vol 104, s 232–245.

Åkerlund, D, B Golsteyn, H Grönqvist och L Lindahl (2016), ”Time Discounting and Criminal Behavior”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, vol 113, nr s 6160–6165.